

انقلاب اسلامی و قرأت نوین از حج (با تأکید بر فرمایشات امام خمینی و مقام معظم رهبری)

محمد حقی^۱

چکیده

حج، ظرفیت های فراوان عبادی، سیاسی و اجتماعی دارد؛ البته تا قبل از انقلاب اسلامی ایران، صرفاً یک حرکت عبادی بود و دیگر ابعاد آن، از جمله بعد سیاسی مورد غفلت بسیاری از مسلمانان قرار گرفته بود. با پیروزی انقلاب اسلامی ایران، توجه به ابعاد سیاسی حج مورد تأکید قرار گرفت، و حج میعادگاه وحدت مسلمانان در برابر مستکبران جهان و مرکز برائت از مشرکان معرفی شد و ابعاد سیاسی آن احیا گردید. امام خمینی و مقام معظم رهبری، همواره در سخنرانی‌ها و پیام های خود، خواستار توجه به ابعاد سیاسی حج می شدند و از مسلمانان می خواستند از ظرفیت این فریضه الهی در راستای اتحاد اسلامی، استکبارستیزی، آگاهی بخشی و رفع مشکلات جهان اسلام، بهره مند ببرند.

واژگان کلیدی: انقلاب اسلامی، حج، ابعاد سیاسی حج، امام خمینی، مقام معظم

رهبری.

۱. پژوهشگر پژوهشگاه بین المللی جامعه المصطفی و مدرس دانشگاه.

مقدمه

حج به عنوان یکی از احکام و فروع دین اسلام، از اولین سال‌های پیروزی انقلاب اسلامی، به منظور تحقق اهداف برون‌مرزی انقلاب اسلامی مورد توجه قرار گرفته است. بنیانگذار انقلاب اسلامی، از همان ابتدای انقلاب، هر سال برای حجاج بیت‌الله الحرام پیام ارسال می‌کردند و خواستار انجام مراسم حج با محتوای واقعی آن می‌شدند. این امر در واقع، به منزله احیای حج به سنت ابراهیمی و نبوی بود که با طواف بر گرد خانه خدا و خدامحوری، همه قدرت‌های سلطه‌گر و جبار، نفی و طرد می‌شوند. شعارها و راه‌پیمایی ده‌ها هزار حاجی ایرانی، خاطره راه‌پیمایی عظیم انقلاب را که نقش اساسی در سقوط رژیم شاه داشت، زنده می‌کرد و حداقل کاربردش تداوم شور انقلابی در روح و جان حجاج ایرانی بود. شعارهای واحد و تجمع حجاج و وحدت و شکوه راه‌پیمایی حج براءت در مکه در مقابل چشم صدها هزار حاجی می‌توانست به کانون جوشانی برای تأثیر انقلاب اسلامی تبدیل گردد. اقبال زائران کشورهای مختلف از این مراسم و توسعه و ترویج تدریجی آن، مؤید مدعای فوق است.^۱

تحقیق حاضر به بررسی اثرگذاری انقلاب اسلامی بر احیای ابعاد مختلف سیاسی حج مانند وحدت‌گرایی حج، براءت و ظرفیت‌های آن در راستای استکبارستیزی و اتحاد اسلامی، آگاهی‌بخشی و تبادل نظر و استفاده از تجارب در راستای رفع مشکلات جهان اسلام می‌پردازد. نکته قابل توجه اینکه این بررسی، با تأکید بر فرمایشات امام خمینی و مقام معظم رهبری به صورت تحلیل محتوایی صورت می‌گیرد. مراد از «قراءت نوین از حج» در این تحقیق، توجه به ابعاد سیاسی اجتماعی حج است.

۱. تأثیر انقلاب اسلامی ایران بر کشورهای اسلامی، محمدباقر حشمت زاده، ۱۳۸۵، صص ۳۵ و ۹۶.

انقلاب اسلامی و مسئله احیای ابعاد سیاسی حج

از ابعاد مهم حج ابراهیمی، که در دوره های اخیر از آن غفلت شده بود، بُعد سیاسی آن است. امام خمینی به منظور احیای ابعاد سیاسی حج، همواره در پیام ها و سخنرانی ها از این موضوع سخن می گفت و در موارد مختلف، بر احیا و اجرای آن تأکید می ورزید.^۱ توجه به ابعاد سیاسی حج را می توان از شاهکارهای امام خمینی علیه السلام در معرفی حج ابراهیمی برشمرد. احیای ابعاد سیاسی فریضه حج، موجب تحولی شگرف در معادلات جهانی، به ویژه دنیای اسلام گردید که حوادث و اتفاقات رخ داده در این مراسم در سال های پس از انقلاب اسلامی، گویای عمق این تحولات است.

بررسی های تاریخی، همواره نشان می دهد که حج به عنوان فریضه ای الهی، از سوی دشمنان اسلام و حاکمان ظلم و جور، به سمت اکتفانمودن به شکل ظاهری آن هدایت شده است؛ جداسازی جنبه سیاسی از جنبه معنوی حج از شگردهای دنیای استکبار و حامیان و حاکمان مرتجع بوده است. اما با ظهور انقلاب اسلامی و احیای امام خمینی، دیری نگذشت که نگاه ها به سمت و سوی این فریضه عبادی سیاسی بزرگ افتاد و امام علیه السلام در پیام های خود، حج ابراهیمی را با همه ابعاد آن، تفسیر کرد. ایشان غفلت از این امر خطیر را ناشی از توطئه تبلیغاتی استکبار جهانی می داند و می فرماید:

از همه ابعاد آن (حج)، مهجورتر و مورد غفلت تر، بُعد سیاسی این مناسک عظیم است

که دست خیانت کاران برای مهجوریت آن بیشتر در کار بوده و هست و خواهد بود.^۲

امام خمینی علیه السلام بر اثرات جداسازی بعد سیاسی از حج تأکید می کنند که «دست جنایتکاران»

در کار است که حج را «یک عبادت خشک و خالی» بدون جنبه سیاسی آن نشان دهند.^۳

۱. اتحاد ملی و انسجام اسلامی در سپهر فکری امام و رهبری، سید حسین اسحاقی، ۱۳۸۷، ص ۵.

۲. صحیفه نور، امام خمینی، ۱۳۷۴، ج ۱۹، ص ۴۳.

۳. همان، ج ۱۸، ص ۶۶.

از این رو ایشان، همواره تأکید می‌کردند:

فریضه حج در بین فرایض الهی، از ویژگی‌های خاصی برخوردار است و شاید جنبه‌های سیاسی و اجتماعی آن بر جنبه‌های دیگرش غلبه داشته باشد؛ با آنکه جنبه عبادی‌اش نیز ویژگی خاصی دارد.^۱

در تفسیر امام خمینی، آنچه موجود و ملموس است، زنده شدن بُعد سیاسی و اجتماعی حج است. ایشان درد بزرگ جوامع اسلامی را درک نشدن فلسفه احکام الهی و از جمله ابعاد سیاسی حج می‌دانند. از این رو وظیفه مسلمانان می‌دانستند که حج را کاملاً بشناسند و با اهداف آن آشنا شوند. آنچه تا کنون با عنوان «حج» صورت می‌گرفته، از ناحیه ناآگاهان یا تحلیل‌گران مغرض تفسیر می‌شده است. امام خمینی با ردّ و نقد تفکر انحرافی که مدعی جدایی ابعاد سیاسی حج از ابعاد معنوی آن است، یادآور می‌شود که حج چگونه زیستن و چگونه مبارزه کردن را در مقابل جهان سرمایه داری و کمونیسم به مسلمانان می‌آموزد و همچنین به عنوان «یک نیروی بزرگ و قدرت سوم جهان» خودنمایی می‌کند.^۲

در شیوه سیاسی آیت‌الله خامنه‌ای نیز تقویت جنبه سیاسی حج، بسیار مهم و حایز اهمیت است. ایشان در دیدار با کارگزاران حج تمتع در سال‌های مختلف، محورهای مهم و قابل اعتنایی را به عنوان راهکارها لحاظ کرده‌اند که بازهم محوریت حج و عمره را با توجه به ابعاد سیاسی حج برجسته ساخته‌اند:

در جهت احیای حج ابراهیمی و جنبه سیاسی آن، از ابتدای انقلاب تا کنون، همواره رفتار، شعارها و عملکرد زائران ایرانی و دعوت آنان به کلمه توحید و توحید کلمه، به‌عنوان الگو مورد توجه ملت‌های مسلمان در کشورهای دیگر بوده است.^۳

۱. صحیفه نور، ج ۱۵، ص ۱۶۸.

۲. پیام امام به زائران بیت‌الله الحرام، ۶۷/۴/۲۹.

۳. بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی در دیدار با کارگزاران حج، ۸۴/۹/۱۹.

مقام معظم رهبری، ضمن تأیید تفکر امام متذکر می‌شوند:

کدامین جان تشنه است که از فیض کوثر محمدی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و جوشش زمزم حسینی، این جرعه‌ها را بنوشد و هنوز در مضمون سیاسی حج دچار تردید و ابهام باشد؟ حج بی‌برائت، حج بی‌وحدت، حج بی‌تحرك و قیام، حجی که از آن تهدید کفر و شرک برنخیزد، حج نیست و روح و معنای حج را فاقد است. بدانید که هرکس حج را از هویت سیاسی آن جدا کند، یا جاهل است و یا مغرض.^۱

در راستای تحقق اهداف انقلاب اسلامی از طریق مسئله حج در تابستان سال ۱۳۶۱، بنا به دعوت و کوشش سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، اولین سمینار بین‌المللی حج در هند و افریقا برگزار شد. نشریه پیام انقلاب در رابطه با این سمینار می‌نویسد:

برنامه اولین کنفرانس جهانی حج، به منظور شناساندن مسئله حج، فلسفه حج، اتحاد مسلمانان جهان، معرفی ایران اسلامی و... طرح‌ریزی گردیده است. این سمینار اهدافی از جمله ایجاد الفت و اتحاد بین علما و دانشمندان شرکت‌کننده و زدودن رنگ تفرقه‌ها و جدایی‌ها، آشنایی بیشتر شرکت‌کنندگان با حقیقت مسئله حج (جنبه عبادی و سیاسی)، مطلع شدن علما و دانشمندان شرکت‌کننده از آخرین تحولات انقلاب اسلامی و اتخاذ تصمیم پیرامون مسائل مختلف روز داشت.^۲

لذا با پیروزی انقلاب اسلامی، رهبران و نیروهای انقلابی، به منظور حفظ و بسط انقلاب، توجه ویژه‌ای به مراسم حج داشتند و به تدریج واژه انقلابی «حج برائت»، وارد ادبیات سیاسی جهان اسلام و حج ابراهیمی شد که پیام آن، نفی سلطه استکبار و استبداد و احیای اسلام و وحدت مسلمین بود.^۳

۱. پیام مقام معظم رهبری به حجاج، تیرماه ۶۸.

۲. نشریه پیام انقلاب، ش ۶۸، ۶۱/۷/۱۰، ص ۲۳.

۳. تأثیر انقلاب اسلامی ایران بر کشورهای اسلامی، ص ۵۸.

بنابراین احیای ابعاد سیاسی حج، از نتایج بسیار مهم انقلاب اسلامی است. این انقلاب، موفق شد دنیا به ویژه مسلمانان را به این حقیقت برساند که حج، صرفاً فریضه ای عبادی نیست؛ بلکه درعین حال، از بُعد سیاسی و اجتماعی نیز برخوردار است که اگر مسلمانان به آن توجه کافی کنند، می‌توانند کشورهای اسلامی را از زیر بار ستم قدرت‌های استکباری رهایی بخشند. انقلاب اسلامی، از حج به عنوان کُنگره عظیم اسلامی یاد کرد و از این راه، توانست مسلمانان جهان را به سطح بالایی از آگاهی و خودباوری برساند. همچنین به آنها آموخت که می‌توانند با تلاش و مجاهدت، و نیز با استفاده از نیروها و استعدادهای درونی‌شان، روی پای خود بایستند.^۱

در ادامه، مواردی از ابعاد سیاسی حج که تحت تأثیر انقلاب اسلامی ایران احیا شده است، بررسی شود.

انقلاب اسلامی و تأکید بر وحدت‌گرایی حج

اهمیت و ضرورت وحدت در حج

مراسم عبادی - سیاسی حج، فرصت مناسبی است برای انتقال افکار و اندیشه‌ها و تعامل ثمربخش پیروان فرق و مذاهب اسلامی، و پلی است برای ایجاد ارتباط میان آنان و اطلاع‌پیدانمودن آنان از وضعیت برادران خود در سایر بلاد اسلامی. حج، نماد و مظهر اتحاد مسلمین و تقویت‌کننده روح اخوت و برادری در هیئت مسلمانان است.

عرصه‌های وحدت در حج از منظر امام خمینی علیه السلام و مقام معظم رهبری

پس از پیروزی انقلاب اسلامی، امام خمینی علیه السلام موضوع وحدت اسلامی را در عرصه‌های گوناگونی مطرح کردند، که به برخی محورهای اشاره می‌شود:

۱. پیام‌هایی به مناسبت نماز دهه فجر، عبداللطیف نظری، ماهنامه گلبرگ، ش ۱۱، ۱۳۷۹، ص ۵۹.

۱. در مواردی از مسلمانان دنیا خواستند تا حج را به سمبلی برای وحدت در برابر استکبار جهانی قرار دهند.^۱
۲. از سویی دیگر به اهمیت کنگره عظیم سالانه حج در زمینه های همگرایی برای تشکیل امت جهانی اسلام به درستی پی برده بودند؛ به طوری که پیشنهاد می کردند مسلمین در زمینه های سیاسی، نظامی، اقتصادی و غیره اتحادیه ها و پیمان‌هایی چندجانبه با یکدیگر در مقابل جهان کفر تشکیل بدهند. پس از پیروزی انقلاب اسلامی و تأکید بر ابعاد سیاسی اجتماعی حج در اهداف این انقلاب، اصل توجه به فلسفه و ابعاد حج در میان مسلمانان و حجاج جا افتاد و یکبار دیگر شعله‌های توجه به حقیقت حج، توسط انقلاب اسلامی احیا گردید.^۲
۳. امام خمینی حج را یکی از ابزارها و مکان‌های تحقق همبستگی و وحدت در جهان اسلام می‌دانست و زائران را به این امر فرامی‌خواند و آنها را از تفرقه‌افکنی پرهیز می‌داد. ایشان در این زمینه نیز برای روحانیون، خطبا و اندیشمندان جهان اسلام، رسالت مهمی قائل‌اند.^۳
۴. از منظر امام خمینی، یکی از ثمرات عرصه حج و به تبع آن وحدت، بررسی مشکلات عمومی مسلمین در حج است. ایشان در این زمینه می‌فرمایند:
در اجتماع عظیم الهی حج، مسلمین به بررسی مشکلات عمومی مسلمین و در راه رفع آن کوشش کنند. یکی از بزرگ‌ترین و اساسی‌ترین مشکلات، عدم اتحاد بین مسلمین است.^۴

۱. صحیفه نور، ج ۷، صص ۸۳ و ۸۴.

۲. انقلاب اسلامی ایران و مسئله حج، بهمن، مهربان بهمدانی، ۱۳۶۹، ص ۶.

۳. صحیفه نور، ج ۹، ص ۲۲۵.

۴. همان، ج ۱۵، صص ۱۲۳ و ۱۲۴.

مقام معظم رهبری نیز با تأکید بر عرصه‌های گوناگون وحدت در حج، راه مقابله با نیرنگ‌های استعماری را وحدت، و حج را مظهر وحدت و اتحاد مسلمانان می‌داند: نخستین اثر نمایانش، تزریق احساس وحدت و جماعت در یکایک آنان و نشان دادن شکوه و شوکت اجتماع مسلمین به آنان و سیراب کردن ذهن هریک تن آنان از احساس عظمت است. با احساس این عظمت است که مسلمین در هریک از کشورهای اسلامی، شجاعت برخورد با اردوگاه ضدیت با اسلام را می‌یابند و افسون تحقیر در آنان نمی‌گیرد.^۱

ایشان حج را هم زمان مظهر معنویت (ارتباط با خدا، آشنا شدن دل با آیات الهی و نزدیک شدن هرچه بیشتر انسان به خدا)، مظهر وحدت (یکپارچگی امت اسلام، برداشتن دیوارها و حجاب‌ها و پُرکردن دره‌ها و شکاف‌ها) و مظهر برائت از دشمنان خدا، برائت از مشرکین و ایادی شرک و کفر دانسته^۲ و معتقد است: حج می‌تواند تکه پاره‌های امت بزرگ اسلامی را به هم وصل کند، عظمت مسلمین را به آنان برگرداند و آنان را از حقارت و احساس ذلتی که بر ایشان تحمیل کرده‌اند، نجات دهد.^۳

مقام معظم رهبری با تأکید بر بی‌همتا بودن حج در میان همه فرایض اسلامی در جنبه اجتماعی، آن را مظهري از قدرت و عزت و اتحاد امت اسلامی می‌داند و بر کارکردهای حج، از جمله توجه به آحاد مسلمان، مسائل امت اسلامی و جهان اسلام، عبرت‌آموزی و نزدیک کردن به روحیه قدرت، عزت و وحدت اشاره می‌کند.^۴ از دیدگاه ایشان، در بُعد سیاسی هم، محور اصلی در حج، نمایش هویت متحد امت اسلامی

۱. پیام مقام معظم رهبری به حجاج، ۷۰/۳/۲۶.

۲. دیدار با مسئولان و دست‌اندرکاران برگزاری حج، ۱۳۷۸/۱۱/۲۶.

۳. حدیث ولایت، سید علی خامنه‌ای، ۱۳۸۹، ج ۵، ص ۱۵.

۴. پیام به مناسبت برگزاری مراسم حج، ۱۳۷۶/۱/۲۱.

است. دوری مسلمانان از یکدیگر، عرصه را برای بدخواهان می‌گشاید و تخم تفرقه میان مسلمانان را بارور می‌کند.^۱

موانع وحدت در حج

امام خمینی ضمن برشمردن آثار مثبت وحدت در حج، به ارزیابی و توجه دادن مسلمین به موانع وحدت در حج نیز پرداخته‌اند، که به مواردی اشاره می‌شود:

۱. یکی از موانع، ایجاد اختلاف است که امام خمینی علیه السلام همواره مسلمانان را از آن برحذر داشته‌اند:

از جمله وظایف در این اجتماع عظیم، دعوت مردم و جوامع اسلامی به وحدت کلمه و رفع اختلافات بین طبقات مسلمین است که خطبا و گویندگان و نویسندگان، در این امر حیاتی، اقدام و کوشش نمایند، در به وجود آوردن جبهه مستضعفان که با وحدت جبهه و وحدت کلمه و شعار لا اله الا الله از تحت اسارت قدرت های شیطانی و اجانب و استعمارگران بیرون آیند و با اخوت اسلامی بر مشکلات غلبه پیدا کنند.^۲

عموم برادران و خواهران اسلامی باید توجه داشته باشند که یکی از مهمات فلسفه حج، ایجاد تفاهم و تحکیم برادری بین مسلمین است.^۳

۲. مانع دیگر که حج می‌تواند از آن جلوگیری کند، «توطئه‌افکنی» میان مسلمانان است. اجتماع حج، از عوامل مؤثر در خنثی کردن توطئه‌هایی است که برای تفرقه‌افکنی میان مسلمانان چیده می‌شود و به طرق مختلف حتی گاهی تحت عنوان مذهب، برای برهم زدن وحدت جامعه اسلامی و ایجاد تفرقه، کوشش‌هایی به کار می‌رود. اگر این کنگره عظیم سالانه نبود، بی‌تردید توطئه‌ها مؤثر می‌افتاده و همبستگی ضعیفی که امروز

۱. پیام به حجاج بیت‌الله الحرام، ۱۳۸۵/۱۰/۸.

۲. صحیفه نور، ج ۹، ص ۲۲۵.

۳. همان، ج ۱۰، ص ۶۱.

در میان میلیون‌ها مسلمان با مذاهب متعدد وجود دارد، دیگر وجود نداشت. این اجتماع، با عظمتی که دارد، از حرکت‌های تند انحرافی جلوگیری می‌کند که گاه به نام طرف‌داری از توحید صورت می‌گیرد. حج، ادامه فلسفه جماعت و جمعه و عید است و فراگیرترین عامل بازدارنده از پراکندگی مسلمانان از هر ملت و کشور است. بدین سان حج، به عنوان یکی از ارکان عملی اسلام در بنیان وحدت جامعه اسلامی، جایگاه اساسی دارد.^۱

۳. یکی از موانع وحدت بین مسلمین، نقش قدرت‌های سلطه‌گر در ایجاد تفرقه بین مسلمین است که با راهبرد «برائت از مشرکین در حج» که امام آن را طرح کردند، خنثی می‌شود. با توجه به اهمیتی که امام خمینی برای حج در راه تبلیغ وحدت جهان اسلام قایل بودند، تأکید ایشان بر انجام مراسم برائت از مشرکین نیز در این مراسم مشخص می‌شود و به خوبی واضح است که برائت از مشرکین اقدامی در راستای وحدت بخشی به جهان اسلام و نفی یکی از عوامل اصلی تفرقه است.^۲ ایشان چاره اساسی حل گرفتاری‌های مسلمانان را وحدت آنها، بلکه وحدت تمام مستضعفان و دربندکشیده شدگان جهان می‌داند که این وحدت باید با دعوت و تبلیغ دامنه‌دار به وجود آید و مرکز این دعوت و تبلیغ، مکه معظمه در زمان اجتماع مسلمین برای فریضه حج است.^۳

امام خمینی یکی از فلسفه‌های اساسی حج ابراهیمی را، ایجاد وحدت در صفوف مسلمانان برای رویارویی و مقابله با طاغوت و استکبار می‌داند و می‌فرماید:

یکی از فلسفه‌های مهم اجتماع عظیم از سراسر جهان، در این مقام مقدس و مهبط

۱. حج ابراهیمی از دیدگاه امام خمینی، محمد صدقی، ۱۳۷۸، مجله پاسدار اسلام، ص ۲۹.

۲. راهبرد ایجاد وحدت در اندیشه امام خمینی، یحیی فوزی، ۱۳۷۸، کیهان فرهنگی، شماره ۱۵۷.

۳. صحیفه نور، ج ۱۰، صص ۲۸۷ و ۲۸۸.

وحی، به هم پیوستن مسلمانان جهان و تحکیم وحدت بین پیروان پیامبر اسلام و پیروان قرآن کریم در مقابل طاغوت‌های جهان است.^۱

برای مثال امام خمینی علیه السلام حج و لیبیک گفتن همه مسلمین به ندای حق را مصداق «پشت پا زدن بر مکتب‌های شرقی و غربی و انحرافات ملی‌گرایی و فرقه‌زدایی» می‌داند که بدون در نظر گرفتن محیط و منطقه و رنگ و نژاد در راستای تحکیم وحدت، اتفاق می‌افتد.^۲ ایشان «شرط همه مناسک و مواقف برای رسیدن به آرزوهای فطری و آمال انسانی را وحدت کلمه تمام طوایف مسلمین و هماهنگی خروشیدن بر دشمن مشترک» می‌داند.^۳ همچنین در جایی اشاره می‌کنند که تمام گرفتاری مسلمانان از «اختلاف کلمه و عدم هماهنگی» بین آنان است و رمز پیروزی، وحدت کلمه و ایجاد هماهنگی بنا بر آیه ﴿وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا﴾ می‌باشد.^۴

امام خمینی در جایی دیگر با تأکید بر اینکه مسلمانان جهان و مستضعفان تحت سلطه ستمگران، به پا خیزند و دست اتحاد به هم دهند و از اسلام و مقدرات خود دفاع کنند^۵، به این هدف اساسی حج چنین اشاره می‌کند:

ای مسلمانان جهان که به حقیقت اسلام ایمان دارید، به پا خیزید و در زیر پرچم توحید و در سایه تعلیمات اسلام، مجتمع شوید و دست خیانت ابرقدرتان را از ممالک خود و خزاین سرشار آن، کوتاه کنید و مجد اسلام را اعاده کنید و دست از اختلافات و هواهای نفسانی بردارید که شما دارای همه چیز هستید؛ بر فرهنگ اسلام تکیه کنید.^۶

۱. صحیفه نور، ج ۱۱، صص ۸۹ و ۹۰.

۲. همان، ج ۷، صص ۸۳ و ۸۴.

۳. همان، ج ۷، صص ۲۲۶ و ۲۲۷.

۴. همان، ج ۶، ص ۴.

۵. همان، ج ۹، ص ۲۶.

۶. همان، ج ۷، ص ۵۲۵.

انقلاب اسلامی و توجه به ظرفیت‌های حج برائت

حج، پایگاه بزرگ اجتماعی مسلمانان جهان و مرکز اعلان سیاست ناب اسلامی است. اراده و مشیت الهی بر این تعلق گرفت که حج را برای مسلمین، عبادتی واجب قرار دهد تا آنان از سرتاسر جهان در مرکزی واحد گرد هم آیند و ضمن بهره‌وری از آثار معنوی این عبادت، در پرتو توحید و تجلی عینی آن در همه جلوه‌های فردی و اجتماعی و سیاسی، به نفی شرک و کفر و رمی استعمار و استکبار پردازند و از تفرقه و چنددستگی که آفت بزرگ دین و عزت مسلمین است، اجتناب ورزند. از عرصه‌های مهم حج، «مسئله برائت از مشرکین» در حج است که به‌عنوان یکی از کلیدی‌ترین بخش‌ها مورد توجه امام خمینی علیه السلام بوده است. برائت از مشرکین در اندیشه امام خمینی علیه السلام می‌تواند به چند صورت تفسیر شود:

۱. برائت از تبلیغ جدایی دین از سیاست؛
 ۲. برائت از مشرکین به‌عنوان نفی ناسیونالیسم، نژادپرستی و ملی‌گرایی؛
 ۳. برائت از مشرکین به‌عنوان نفی مکاتب غربی، مانند لیبرالیسم و مارکسیسم؛
 ۴. برائت از مشرکین به‌عنوان نفی سلطه و ظلم قدرت‌های استکباری.^۱
- مسلمانان در طول تاریخ و با توطئه‌های قدرت‌های ستمگر و جریان‌های وابسته به آنان، به اختلاف و تفرقه گراییدند، و در دام ناسیونالیسم و نژادپرستی و ملی‌گرایی گرفتار شدند، و حربه استعماری جدایی دین و سیاست در آنان کارگر افتاد که یکی از عوامل آن، بی‌توجهی به حج ابراهیمی و بی‌بهره‌ماندن از آثار اجتماعی و سیاسی آن بوده است. این عبادت جامع را به صورت فردی تغییر ماهیت دادند و در طول زمان نتوانستند آموزش‌های سیاسی را به حیطة عمل درآورند. انقلاب اسلامی، با احیای اسلام ناب محمدی صلی الله علیه و آله

احکام و قوانین اسلام را از غربت درآورد و از جمله ظرفیت‌های سیاسی و اجتماعی حج برائت را احیا نمود و در رگ‌های جوامع و ملل اسلامی، خون حیات جاری ساخت.

امام خمینی علیه السلام در تشریح ظرفیت‌های سیاسی اجتماعی حج می‌فرماید:

اعلان برائت از مشرکان که از ارکان توحیدی و واجبات سیاسی حج است، باید در ایام حج به صورت تظاهرات و راه‌پیمایی، با صلابت و شکوه هرچه بیشتر و بهتر برگزار شود، و حجاج محترم ایرانی و غیرایرانی، در کلیه مراسم شرکت نمایند و فریاد کوبنده برائت از مشرکان و ملحدان استکبار جهانی و در رأس آنان، آمریکای جنایت‌کار را در کنار خانه توحید طنین اندازند و از ابراز بغض و کینه خود نسبت به دشمنان خدا و خلق غافل نشوند. خلاصه، اعلان برائت مرحله اول مبارزه، و ادامه آن مراحل دیگر وظیفه ماست و در هر عصر و زمانی جلوه‌ها و شیوه‌ها و برنامه‌های متناسب خود را می‌طلبند.^۱

امام خمینی این برائت جستن از بیگانگان را مربوط به دوره خاصی نمی‌داند و معتقدند در همه زمان‌ها باید ندای برائت و بیزاری از دشمنان اسلام زمزمه حاجیان باشد و همه یک صدا آن را فریاد بزنند: «فریاد برائت از مشرکان، مخصوص به زمان خاص نیست؛ این دستور است و جاوید».^۲

ایشان با تأکید بر شناخت مصادیق شرک متذکر می‌شوند:

مگر ابرقدرت‌های زمان ما، بت‌های بزرگی نیستند که جهانیان را به اطاعت و کرنش و پرستش خود می‌خوانند و با زور و زر و تزویر، خود را به آنان تحمیل می‌نمایند؟ کعبه معظمه یکتا مرکز شکستن این بت‌هاست.^۳

۱. صحیفه نور، ج ۲۰، صص ۳۱۴-۳۲۱.

۲. همان، ج ۲۰، ص ۲۱.

۳. همان، ج ۱۸، ص ۷۸.

مقام معظم رهبری، ضمن تأیید دیدگاه حضرت امام علیه السلام، حج را برترین جایگاه برائت از مشرکین دانسته، می فرماید:

فریاد برائت که امروز مسلمان در حج سر می دهد، فریاد برائت از استکبار و ایادی آن است که مع‌الأسف در کشورهای اسلامی، قدرتمندانه اعمال نفوذ می کنند و با تحمیل فرهنگ و سیاست و نظام زندگی شرک آلود بر جوامع اسلامی، پایه‌های توحید عملی را در زندگی مسلمانان منهدم ساخته و آنان را دچار عبادت غیرخدا کرده‌اند.^۱

آیت الله خامنه‌ای، مراسم برائت را ضروری می دانند و انتظار دارند که حتی کشور عربستان در این کار پیش قدم باشد:

قضیه برائت از کفار و مشرکین، بسیار مهم است. باید همه ملت های مسلمان در این کشور پیش قدم باشند. به نظر ما خود عربستانی ها باید در این قضیه پیش قدم شوند. آن کسانی که میزبان حج اند، آنها این کار را باید بکنند؛ بیش از آنکه مهمانان ایرانی یا مهمانان سایر کشورها در صدد این کار باشند، این تکلیف آنهاست.^۲

رهبر معظم انقلاب، برائت را یک واجب سیاسی می شمارد و در تبیین آن می فرماید: مسئله برائت، البته یک امر واجب در حج است. منظور ما آن نیست که برائت از واجباتی است که اگر کسی عمداً ترک کرد، حجتش باطل شود؛ نه! اهل معرفت می فهمند که مراد از وجوب آن چیست؛ قطعاً واجب است به این بیانی که عرض می کنیم، اما نه مثل بقیه واجبات حج، مانند وقوف در عرفات یا در مشعر و یا طواف؛ نه، نوعی دیگر از وجوب است که آن نوع دیگر، گاهی اوقات اهمیتش بیشتر از واجبات این سبکی غیرسیاسی می شود. برائت، واجب سیاسی است؛ یعنی

۱. پیام مقام معظم رهبری به حجاج بیت‌الله الحرام، ۷۰/۳/۲۶.

۲. بیانات مقام معظم رهبری، ۸۵/۹/۱.

چه؟ یعنی خدای متعال حج را برای اعلام حضور مؤمنین در حج ﴿لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ﴾^۱ و ﴿قِيَامًا لِلنَّاسِ﴾^۲ و بقیه جهاتی که در آن است، معین کرده است. عده ای در طول سالیان دراز، بر اثر غفلت و نادانی و یا اغراض و مطامع، نگذاشتند حج چنان که باید انجام گیرد، برگزار شود. ما اکنون می خواهیم حج را به نقطه و مرکز اصلی خودش برگردانیم... حج باید در جای خود قرار گیرد. باید همچنانی که خدای متعال خواسته و مقرر کرده است، اجرا و اعمال شود. امروز ما می توانیم این کار را بکنیم.^۳

مقام معظم رهبری، در تبیین مسئله برائت از مشرکین می گویند:

شرک همواره به یک گونه نیست و بت، همیشه به شکل هیاکل چوب و سنگ و فلز ظاهر نمی شود. خانه خدا و حج باید در همه زمانها شرک را در لباس خاص آن زمان، و بت، شریک خدا را با جلوة مخصوص آن بشناساند و نفی و طرد کند. امروز البته از «لات» و «منات» و «عزى» خبری نیست، اما به جای آن و خطرناک تر از آن، بت های زر و زور استکبار و نظام های جاهلی و استکباری است که همه فضای زندگی مسلمین را در کشورهای اسلامی فرا گرفته است. بتی که بسیاری از مردم جهان و از جمله بسیاری از مسلمین، امروز به جبر و تحمیل، به عبادت و اطاعت از آن وادار می شوند؛ بت قدرت، امریکاست که همه شئون فرهنگی و سیاسی و اقتصادی مسلمین را در قبضه گرفته و ملت ها را خواه و ناخواه در جهت منافع و اغراض خود - که نقطه مقابل مصالح مسلمین است - حرکت می دهد.^۴

اینجا (مکه) اردوگاه بزرگ امت اسلامی است؛ اینجا جایگاه برائت از دیو و دد و

۱. حج: ۲۸.

۲. مائده: ۹۷.

۳. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با اعضای شورای بعثه حج، ۱۳۷۳/۳/۱۰.

۴. پیام مقام معظم رهبری به حجاج، ۷۰/۳/۲۶.

شیطان و پیوستن به جنود رحمان است. جایگاه تجدید عهد «أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ» و پاسخ به «أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ» است. اینجا محل تجلی امت واحده اسلامی و مظهر عزت معنوی و قدرت بشری مسلمانان است.^۱

حضرت آیت الله جوادی آملی نیز در رابطه با اثرگذاری انقلاب اسلامی در احیای ابعاد سیاسی حج برائت و توجه به ظرفیت‌های آن معتقدند:

اکنون، حج قبل از انقلاب اسلامی و بعد از آن را مقایسه کنید. مردم ایران سال‌های متمادی به مکه مشرف می شدند؛ چنان که «يطوفون حول تلك الاحجار التي لاتضر و لاتنفع». اما این فرزند برومند نبی اکرم، حضرت امام خمینی علیه السلام حج را به عنوان گوشه ای از اسلام ناب شناخت. اصل اصیل «من تمام الحج لقاء الامام» را شناخت. مسئله تولا و تبرا حج را شناخت و تبیین کرد و حج ابراهیمی را تشریح نمود. او حج منهای برائت را «حج جاهلی» دانست و حج همراه با برائت از شرک و مشرکین را «حج ابراهیمی» معرفی نمود و حج را اقامه کرد. برائت از مشرکین، قبل از قیام حضرت امام علیه السلام فراموش شده بود؛ ایشان این کار را زنده کرد. در همه بیان‌ها و پیام‌های حضرت امام راحل علیه السلام سخن از حج ابراهیمی، تبری از مشرکین و اعلان انزجار از استکبار جهانی است. شما تعهد کنید که این پیام را برسانید، و گرنه طواف، طواف جاهلی است.^۲

ظرفیت‌های مراسم برائت در حج

الف) استکبارستیزی

با اعلام بیزاری از قدرت‌های سلطه جو و استعماری، زمینه‌های اضمحلال و نابودی آنها از سوی ملت‌ها مهیا می‌شود، و می‌کوشند زمینه‌های دخالت بیگانگان را در کشور

۱. پیام مقام معظم رهبری به حجاج بیت الله الحرام، ۱۳۸۰/۱۲/۱.

۲. بنیان مرصوص امام خمینی در بیان و بنان آیت الله جوادی آملی، محمد امین شاهجویی، ۱۳۷۵، صص ۲۷۰ - ۲۷۲.

خود از بین ببرند. وقتی آحاد ملت های مسلمان، دست در دست هم داده و خواستار خروج استعمارگران از مناطق و سرزمین های خود شوند، دیگر جرئت نمی کنند دست به توطئه بزنند. آحاد ملت ها و بسیاری از دولت ها به خوبی فهمیده اند که دشمنان در صدد استثمار و استعمار آنان می باشند. لذا با اعلان انزجار خود، زمینه نفی سلطه و قدرت طلبی آنان را در منطقه فراهم کرده اند. راه برون رفت از این سلطه طلبی و سلطه پذیری، اتحاد و انسجام همه مسلمانان در این امر خطیر است. اتحاد در برابر زورگویی ها و تجاوزات، اتحاد در نفی وابستگی به دول غربی و اتحاد در برائت از دشمنان، قدرت طلبی های آنان را از بین می برد.^۱

مقام معظم رهبری، در تقبیح شرک مدرن، می فرماید:

گویی خدای دنیا - معاذالله - جباران و زورگویان و چپاولگران و ابرقدرت ها و جنایت کارانند و استضعاف و استعباد و استثمار خلاق و علو و استکبار نسبت به بندگان خدا حق مسلم آنهاست و همگان باید پیشانی اطاعت بر آستان تفرعن آنها ساییده و در برابر زورگویی و غارتگری و میل و اراده بی مهار آنان تسلیم باشند. این، همان شرکی است که امروز مسلمانان باید با اعلام برائت، دامن خود و اسلام را از آن تطهیر کنند.^۲

ب) نفی تفرقه

از عواملی که سبب وحدت و تقویت انسجام داخلی می شود، وجود دشمن مشترک است؛ زیرا بخشی از هویت، با ضدیت معنادار می شود. بخشی از کیستی ما مرهون آن است که ما چه کسی نیستیم. ابن خلدون نیز وجود دشمن مشترک را در کنار رفتار منسجم تشکیلاتی، از عوامل پایداری عصبیت و همبستگی خویشاوندی و قبیلگی

۱. اسرار سیاسی حج از منظر امام خمینی و مقام معظم رهبری، حمید نگارش، میقات حج، ۱۳۷۹، ص ۱۴۱.

۲. پیام مقام معظم رهبری به حجاج بیت الله الحرام، تیرماه ۶۸.

می‌داند. برائت از مشرکان در حج، این پیام را برای مسلمانان دارد که آنها باید با وجود همه اختلافات بر محور توحید و کعبه متحد شوند و همگی کفر و کافران را دشمن مشترک خود بدانند. وجود دشمن مشترک، کارکردهای انسجام‌بخشی و هویت‌آفرینی دارد. وقتی بر چیزی عنوان دشمن بودن اطلاق شد، آنگاه از طرف آن احساس خطر و تهدید می‌شود. در سوی دیگر تهدید، واکنش تهدیدشونده به تهدید وجود دارد که ممکن است به مقاومت و عدم تسلیم ختم شود. فعل تهدید، از آنجاکه برخاسته از یک غیر است، سبب می‌شود در افراد تهدیدشونده هویت جمعی و وحدت، و به دنبال آن، عنصر مقاومت در جامعه به وجود آید. مراسم برائت از مشرکان در حج، ظرفیت‌های سیاسی - اجتماعی نیرومندی در ایجاد وحدت در جهان اسلام دارد. کفر و کافران، دشمن اسلام و مسلمانان هستند؛ هرچند ابراز و اعمال دشمنی نکنند که سابقه تاریخی و ماهیت آنها چنین چیزی را بعید می‌نماید. وقتی مسلمانان، کافران را دشمن خود بدانند، آنگاه از جانب آنها احساس خطر می‌کنند و روابط خود را با سایر مسلمانان و غیرمسلمانان به گونه‌ای دیگر تنظیم می‌کنند تا در راستای عزت‌یابی و حفظ منابع و منافعشان باشد؛ نه آن چیزی که در چند قرن اخیر در استعمار کشورهای اسلامی و خودباختگی آنها در برابر غرب گذشته است.^۱

بنابراین از ظرفیت‌های مراسم برائت از مشرکان، به هم پیوستن مسلمین جهان است. امام خمینی علیه السلام به این نکته کاملاً واقف بودند که برائت واقعی در سایه اتحاد و انسجام آحاد مسلمانان، فارغ از هرگونه امتیاز است. وقتی مسلمانان، جبهه مشرکان و دشمنان را تشخیص دادند، می‌کوشند صف مقابله با آنان را بین خود یکی کنند؛ می‌کوشند اختلافات جزئی و سطحی را کنار بگذارند و آماده طرد و نفی دشمنان واقعی شوند.

۱. ظرفیت‌های حج در تحقق بیداری اسلامی در اندیشه امام خمین، محسن محمدی و محمد هادی فلاح‌زاده، ۱۳۹۲.

بدیهی است لازمه و نتیجه این برائت، اتحاد صفوف مسلمین در برابر کفار و بیگانگان است.^۱ امام راحل در این زمینه می‌فرماید:

لازم است حجاج بیت الله الحرام در این مجمع عمومی و سیل خروشان انسانی، فریاد برائت از ظالمان و ستمکاران را هرچه رساتر برآورند و دست برادری را هرچه بیشتر بفشارند و مصالح عالیه اسلام و مسلمین مظلوم را فدای فرقه‌گرایی و ملی‌گرایی نکنند و برادران مسلم خود را هرچه بیشتر متوجه به توحید کلمه و ترک عصبیت‌های جاهلی که جز به نفع جهان‌خواران و وابستگان آنان تمام نمی‌شود، بنمایند.^۲

از منظر مقام معظم رهبری نیز ندای مسلمانان در مراسم برائت از مشرکین، وحدت‌بخش و ناامیدکننده دشمنان است؛ از این رو می‌فرماید:

در بُعد سیاسی، محور اصلی در حج، نمایش هویت متحد امت اسلامی است. دوری برادران از یکدیگر، عرصه را برای بدخواهان می‌گشاید و تخم تفرقه میان مسلمانان را بارور می‌کند.^۳

حضرت آیت الله خامنه‌ای، با تأکید بر اینکه حج باید آینه تمام‌نمای اتحاد و زمینه‌ساز نزدیکی بیشتر مسلمانان باشد، می‌فرماید:

در شرایطی که استکبار جهانی، بغض و کینه خود را با مسلمانان در اشکال مختلف، حتی با شیوه‌های خشن و بی‌رحمانه ابراز می‌دارد، برائت از مشرکین و اعلام موضع مسلمانان در قبال این رفتار، یکی از مسائل مهم در مراسم حج است.

ایشان با اشاره به ظرفیت عظیم حج و حضور هم‌زمان مسلمانان، از ملت‌های مختلف در یک زمان معین و در مکانی مشخص، و آثار فردی، اجتماعی و بین‌المللی آن، می‌افزاید:

۱. اسرار سیاسی حج از منظر امام خمینی و مقام معظم رهبری، حمید نگارش، ۱۳۸۹، ش ۷۴، ص ۱۴۲.

۲. همان، ج ۲۰، ص ۹۴.

۳. پیام مقام معظم رهبری به مناسبت کنگره عظیم حج، ۸/۱۰/۸۵.

حج، بهترین فرصت برای نزدیکی بیشتر مسلمانان به یکدیگر است؛ اما دشمنان تلاش دارند تا حج را به زمینه‌ای برای تشدید اختلاف‌های مسلمانان و رودررو قرار دادن شیعه و سنی تبدیل کنند. برخی به عنوان عوامل استعمار مأموریت دارند تا در حج، مسائل اختلافی را مطرح و تشدید کنند. زائران ایرانی، اعم از شیعه و سنی، باید مراقب این دام خطرناک باشند.^۱

انقلاب اسلامی و تأکید بر جنبه آگاهی‌بخشی و فرهنگ‌سازی از طریق حج

متأسفانه در دهه‌های اخیر، بیگانگان فعالیت‌های زیادی را در پیش گرفته‌اند تا چهره‌ای غیرواقعی از اسلام در جهان نمایش دهند. تحریف آموزه‌های اسلامی و اختلاف در صفوف مسلمین، بخشی از این ترفند حساب شده دشمنان است. بر رهبران دینی مسلمان‌هاست که در این موقعیت حساس، آموزه‌های صحیح اسلام را برای توده‌های مردم تبیین کنند تا مسلمانان دچار انحراف و سردرگمی نشوند. شکوه این فرهنگ‌سازی را می‌توان در موسم حج و برپایی کنگره عظیم اسلامی دید؛ چراکه بهترین فرصت برای رشد اندیشه و آگاهی مسلمانان، رشد همزیستی مسالمت‌آمیز و هم‌گرایی آنان است، و در این ایام است که زمینه‌سازی برای تشکیل امت واحد اسلامی، رشد اخلاق اجتماعی و تقویت هویت اجتماعی مسلمانان و مانند آن، به وجود می‌آید. از همین روست که امام خمینی علیه السلام و مقام معظم رهبری، آگاهی‌بخشی و فرهنگ‌سازی در موسم حج را از رسالت‌های مهم عالمان دینی شمرده‌اند. وقتی توده‌های میلیونی ملت‌ها و آحاد مسلمین دست در دست یکدیگر، به نفی دشمنان و بیگانگان و بیزاری از آنان می‌پردازند، باعث می‌شود حتی کسانی که نسبت به بیگانگان و حرکت‌های سوء آنان اظهار تردید و دودلی کرده‌اند نیز به خیل عظیم مسلمانان بپیوندند.^۲

۱. بیانات حضرت آیت‌الله خامنه‌ای در دیدار با کارگزاران حج در سال ۸۶.

۲. اسرار سیاسی حج از منظر امام خمینی و مقام معظم رهبری، ص ۱۴۳؛ برائت از مشرکین از دیدگاه امام خمینی، اسماعیل آبادی، فصلنامه میقات حج، ۱۳۷۸، ص ۲۲۷.

امام خمینی علیه السلام درباره نقش مراسم براهت از مشرکین در آگاهی بخشی می فرماید: «در پناه همین براهت از مشرکین است که حتی ساده دلان می فهمند که نباید سر بر آستان شوروی و آمریکا نهاد».^۱ ایشان معتقدند:

آن حجی که خدای تبارک و تعالی می خواهد و آن حجی که اسلام از ما خواسته است، آن است که وقتی می روید حج، این مسلمین بلاد را بیدار کنید، متحد کنید باهم. بفهمانید به آنها که چرا باید بیش از یک میلیارد مسلمین، تحت فشار دو تا قدرت چند صد میلیونی باشند. تمام گرفتاری ها برای این است که مسلمین را از آن راهی که اسلام دارد، منحرف کرده اند.^۲

امید است حجاج محترم بیت الله الحرام، از هر فرقه هستند و اهل هر مذهب می باشند، در مواقف و مشاعر محترمه، دسته جمعی، برای پیروزی اسلام بر کفر جهانی دعا کنند و برای بیداری مسلمانان و حکومت های آنان فریاد کنند و دعای بلیغ نمایند.^۳

بررسی مسائل و مشکلات جهان اسلام در حج

از خصوصیات ویژه مناسک حج، گردهمایی میلیونی مسلمانان جهان در سرزمین وحی است. در این تلاقی، مناسب است مسائل و مشکلات مسلمانان هم مرور شود تا برای رفع آن، اقدامات عملی صورت پذیرد. بنابراین، همین مسئله مورد توجه رهبران انقلاب اسلامی قرار گرفت. امام خمینی در صدد بودند نهایت استفاده را از این فرصت به دست آمده در آگاه شدن مسلمین از مشکلات و گرفتاری های هم کیشان و تلاش برای حل آن ببرند؛ به ویژه آنکه این کنگره بزرگ و عظیم، هر ساله تکرار می شود و در صورت برنامه ریزی و سازمان دهی صحیح، می توانند از امور مختلف ملت های اسلامی

۱. صحیفه نور، ج ۲۰، ص ۲۳۴.

۲. همان، ج ۱۰، ص ۲۶۰.

۳. همان، ص ۲۸۵.

آگاه شوند و راهکارهای عملی، برای رفع گرفتاری‌ها و مشکلات آنان پیشنهاد کنند و زمینه‌های عملی‌شدن آنها را فراهم سازند.^۱ امام خمینی در این زمینه می‌فرماید:

لازم است زائرین محترم بیت‌الله الحرام، از هر ملت و مذهبی که هستند، به فرامین قرآن کریم گردن نهند و در مقابل سیل شیطانی بنیان کن، اسلام‌زدایی شرق و غرب و وابستگان بی‌اراده آنان، دست اخوت اسلامی به هم دهند و به آیات شریف الهی که آنان را به اعتصام به حب‌الله فرا خوانده و از تفرقه و اختلاف تحذیر و نهی فرموده است، توجه کنند. از این فریضه عبادی - سیاسی اسلام، در آن امکانه شریفه که به حق برای مصالح موحدین و مسلمین جهان بنا شده است، بیشترین استفاده معنوی و سیاسی را نموده و به سرّ قربانگاه ابراهیمی - اسماعیلی توجه کنند که برای خدای تبارک و تعالی و هدف مقدس اسلام تا سرحد فدای عزیزترین ثمره وجود خود باید ایستاد و از هدف الهی دفاع نمود.^۲

بر ملت اسلام است که در مراسم حج، برای مشکلات مسلمین، چاره جویند.^۳ اسلام برای مردم در هر ناحیه، یک امور سیاسی - عبادی قرار داده است. این جماعات در تمام کشورهای مسلمین، و در هر شهر و ده و روستا، اینها یک امور اجتماعی - سیاسی است که اهل یک بلد در مساجد مجتمع بشوند و مشکلات خودشان را نسبت به آن بلد حل بکنند و اجتماع کعبه، بزرگ‌ترین اجتماعی است که هیچ دولتی نمی‌تواند خودش این اجتماع را ایجاد کند و خدای تبارک و تعالی همچو کرده است که مسلمین بدون یک مزاحمت‌ها و زحمت‌هایی و بدون یک خرج‌هایی که بر دولت‌ها باشد، مجتمع می‌شوند در آنجا و مع‌الأسف، استفاده از آن نمی‌شود.^۴

۱. حج ابراهیمی از دیدگاه امام خمینی، هادی قبادی.

۲. همان، ج ۹، ص ۵۵۶.

۳. پیام امام خمینی علیه السلام در سال ۱۳۴۹.

۴. صحیفه نور، ج ۱۳، ص ۲۷۴.

از جمله وظایف در این اجتماع عظیم (حج)، دعوت مردم و جوامع اسلامی به وحدت کلمه و رفع اختلافات بین طبقات مسلمین است.^۱

باید در این اجتماع عظیم الهی که هیچ قدرتی جز قدرت لایزال خداوند نمی تواند آن را فراهم کند، مسلمانان به بررسی مشکلات عمومی مسلمین پرداخته و در راه رفع آنها با مشورت همگانی کوشش کنند.^۲

در حج باید بررسی از اوضاع مسلمین در هر سال بشود که مسلمین در چه حال هستند. این سفر حج و این حج برای این مسائل بوده است، برای قیام ناس بوده است، برای این بوده است که مسلمین مشکلات مسلمین را درک کنند و در رفعش کوشش کنند؛ برای این بوده است که بین مسلمین اخوت و مودت پیدا بشود.^۳

مقام معظم رهبری ضمن تأیید این مطلب، گفته اند: «موضوع مهم دیگری که حجاج بیت‌الله به عنوان بخشی از هدف حج باید به آن پردازند، مسائل مهم و جاری جهان اسلام است».^۴

بدیهی است بررسی مشکلات، این زمینه را به وجود می آورد که مسلمانان از وضعیت یکدیگر آگاه شوند و در جریان کمبودها و مشکلات قرار گیرند تا براساس آن، راهکارهای لازم را برای رفع آن اتخاذ نمایند.

تبادل نظر و انتقال تجارب

مسلمانان در مراسم حج، علاوه بر انجام شعایر اسلامی و آگاهی از مشکلات کشورهای اسلامی، می توانند با دیگر مسلمانان تبادل فکر و اندیشه کنند. امام خمینی در

۱. صحیفه نور، ج ۷، ص ۳.

۲. همان، ج ۱۵، ص ۱۲۳.

۳. همان، ج ۱۸، ص ۵۲.

۴. پیام به حجاج بیت‌الله الحرام، ۷۰/۳/۲۶.

این رابطه می‌فرمایند:

برملت های اسلامی لازم است که در این اجتماع مقدس حج، اولاً در مسائل اساسی اسلام، و ثانیاً در مسائل خصوصی کشورهای اسلامی تبادل نظر کرده، ببینند که در داخل کشورها با دست استعمار و عمال آن بر برادران مسلمان آنان چه می‌گذرد. اهالی هر کشوری باید در این اجتماع مقدس، گرفتاری های ملت خود را به مسلمین جهان گزارش دهند.^۱

بر شما ملت عزیز اسلام که برای ادای مناسک حج در این سرزمین وحی اجتماع کرده اید، لازم است از فرصت استفاده کرده، به فکر چاره باشید. برای حل مسائل مشکله مسلمین تبادل نظر و تفاهم کنید. باید توجه داشته باشید که این اجتماع بزرگ که به امر خداوند تعالی در هر سال در این سرزمین مقدس فراهم می‌شود، شما ملت‌های مسلمان را مکلف می‌سازد که در راه اهداف مقدسه اسلام، مقاصد عالیه شریعت مطهره و در راه ترقی و تعالی مسلمین و اتحاد و پیوستگی جامعه اسلامی کوشش کنید. در راه استقلال و ریشه کن کردن سرطان استعمار، همفکر و هم‌پیمان شوید. گرفتاری‌های ملل مسلم را از زبان اهالی هر مملکت شنیده و در راه حل مشکلات آنان، از هیچ‌گونه اقدامی فروگذار نکنید.^۲

مقام معظم رهبری می‌فرمایند:

حج درست می‌تواند از اعضای جدا افتاده امت اسلامی، پیکره‌ای واحد و کارآمد و نیرومند بسازد. آنان را باهم آشنا و از حرف‌ها و دردها و پیشرفت‌ها و نیازهای یکدیگر آگاهشان کند و تجربه‌های آنان را متبادل سازد. اگر حج با توجه به این هدف‌ها و نتایج برنامه‌ریزی می‌شد و در این برنامه‌ریزی، دولت‌ها و علما و صاحب‌نظران و روشن‌فکران جهان اسلام همکاری می‌کردند، ثمرات گران‌بهای

۱. صحیفه نور، ج ۱۵، ص ۵۶.

۲. پیام امام خمینی (ع) در سال ۱۳۴۹.

نصیب امت اسلامی می‌گشت که با هیچ دستاورد دیگری در دنیای اسلام قابل مقایسه نبود. به جرئت می‌توان گفت همین یک تکلیف اسلامی، اگر درست، و چنان که شریعت اسلام خواسته است، مورد بهره‌برداری قرار گیرد، پس از زمانی نه‌چندان بلند، امت اسلامی را به عزت و قدرتی که درخور آن است، خواهد رسانید.^۱

نتیجه‌گیری

با توجه به بررسی‌های صورت گرفته در این پژوهش، نتیجه می‌گیریم که حج به عنوان یک فریضه الهی در دین اسلام، ظرفیت‌های فراوان و متنوع عبادی، سیاسی و اجتماعی دارد که تا قبل از انقلاب اسلامی ایران، صرفاً یک حرکت عبادی بود و دیگر ابعاد آن، از جمله بعد سیاسی آن، مورد غفلت بسیاری از مسلمانان قرار گرفته بود. با پیروزی انقلاب اسلامی ایران، توجه به ابعاد سیاسی حج، مورد تأکید قرار گرفت و حج، میعادگاه وحدت مسلمانان در برابر زورمندان جهان و مرکز برائت از مشرکان معرفی شد و ابعاد سیاسی آن احیا گردید؛ از جمله ابعاد مختلف سیاسی حج که متأثر از پیروزی انقلاب اسلامی احیا گردید، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- وحدت‌گرایی: با پیروزی انقلاب اسلامی، ظرفیت حج در راستای ایجاد وحدت اسلامی مورد توجه قرار گرفت. امام خمینی و مقام معظم رهبری در پیام‌ها و سخنرانی‌های خود بر این مسئله تأکید اساسی دارند.

- حج برائت و ظرفیت‌های آن: مراسم برائت از مشرکین، در راستای استکبارستیزی و اتحاد اسلامی، اهمیت ویژه‌ای پیدا کرد و نماد استکبارستیزی معرفی شد.

- آگاهی‌بخشی: توجه به ظرفیت حج برای آگاهی‌بخشی، تبادل نظر و استفاده از تجارب در راستای رفع مشکلات جهان اسلام مورد تأکید قرار گرفت.

۱. پیام به حجاج بیت الله الحرام، ۱۳/۳/۱۳۷۱.

منابع

۱. اتحاد ملی و انسجام اسلامی در سپهر فکری امام و رهبری، سید حسین اسحاقی، تهران، نشر مشعر، ۱۳۸۶.
۲. اسرار سیاسی حج از منظر امام خمینی و مقام معظم رهبری، حمید نگارش، میقات حج، شماره ۷۴، زمستان ۱۳۸۹.
۳. امام خمینی و هم‌گرایی جهان اسلام، سید محمد هاشمی، نشر نیایش، ۱۳۸۲.
۴. اندیشه و آثار اجتماعی و سیاسی حج در نگاه امام خمینی علیه السلام، به نقل از سایت خط امام، بی‌نا.
۵. انقلاب اسلامی ایران و مسئله حج (پایان‌نامه دانشگاه امام صادق علیه السلام)، بهمن مهربان پهمدانی، ۱۳۶۹.
۶. براثت از مشرکین از دیدگاه امام خمینی علیه السلام، علیرضا اسماعیل‌آبادی، فصلنامه میقات حج، ش ۳۰، سال ۱۳۷۸.
۷. بنیان مرصوص امام خمینی علیه السلام در بیان و بنان آیت الله جوادی آملی، محمدامین شاهجویی، نشر اسراء، قم، ۱۳۷۵.
۸. بیانات در دیدار با کارگزاران حج، مقام معظم رهبری، ۱۳۸۴.
۹. بیانات در دیدار با کارگزاران حج، مقام معظم رهبری، ۱۳۸۶.
۱۰. پیام به حجاج بیت الله الحرام، مقام معظم رهبری، ۱۳۸۳.
۱۱. پیام به حجاج بیت الله الحرام، مقام معظم رهبری، ۱۳۸۵.
۱۲. پیام‌هایی به مناسبت نماز دهه فجر، عبداللطیف نظری، ماهنامه گلبرگ، شماره ۱۱، بهمن ۱۳۷۹.
۱۳. تأثیر انقلاب اسلامی ایران بر کشورهای اسلامی، محمدباقر حشمت زاده، قم، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۸۵.

۱۴. جهان اسلام از دیدگاه امام خمینی، امام خمینی، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۷۸.
۱۵. حج ابراهیمی از دیدگاه امام خمینی، محمد صدقی، مجله پاسدار اسلام، شماره ۲۱۹، اسفند ۱۳۷۸.
۱۶. حج ابراهیمی و نگاهی به نظر امام راحل و مقام معظم رهبری، سید جواد حسینی، پاسدار اسلام، شماره ۳۳۶، آذر ۱۳۸۸.
۱۷. حج ابراهیمی، وحدت محمدی، بیداری اسلامی، رحمان غربی، نشریه وفاق، دوره ۳، پاییز ۱۳۹۱.
۱۸. حج در کلام و پیام امام خمینی، امام خمینی، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۴.
۱۹. حدیث ولایت (نرم افزار متن کامل بیانات، پیام‌ها، مصاحبه‌ها و مقام معظم رهبری)، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۸۹.
۲۰. راهبرد ایجاد وحدت در اندیشه امام خمینی، یحیی فوزی، کیهان فرهنگی، شماره ۱۵۷، آبان ۱۳۷۸.
۲۱. سخنرانی در دیدار با مسئولان و کارگزاران حج، مقام معظم رهبری، ۱۳۷۸.
۲۲. سلوک سبز، نوگرایی در حج از منظر امام و رهبری، سید حسین اسحاقی، تهران، نشر مشعر، ۱۳۸۷.
۲۳. صحیفه حج (مجموعه سخنان و پیام‌های رهبر کبیر انقلاب اسلامی امام خمینی)، امام خمینی، تهران، نشر مشعر، ۱۳۸۷.
۲۴. صحیفه حج، مجموعه سخنان و پیام‌های مقام معظم رهبری، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، تهران، نشر مشعر، ۱۳۸۳.
۲۵. صحیفه نور، امام خمینی، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۴.
۲۶. صدور انقلاب از دیدگاه امام خمینی، امام خمینی، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۸۴.
۲۷. ظرفیت‌های حج در تحقق بیداری اسلامی در اندیشه امام خمینی، محمدهادی فلاح زاده و محسن محمدی، فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات انقلاب اسلامی، شماره ۳۳، تابستان ۱۳۹۲.
۲۸. گذری بر دستاوردهای انقلاب اسلامی و آسیب‌شناسی درونی آن، بی‌نا، معاونت سیاسی نمایندگی ولی فقیه در نیروی مقاومت بسیج، زمستان ۱۳۸۲.
۲۹. نشریه پیام انقلاب، ش ۶۸، ۶۱/۷/۱۰.
۳۰. وحدت از دیدگاه امام خمینی، امام خمینی، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۷۶.

۳۱. همگرایی کشورهای مسلمان در پرتو انقلاب اسلامی، فرصت‌ها و چالش‌ها، محمد حقی، پایان‌نامه
کارشناسی ارشد دانشگاه باقرالعلوم علیه السلام، قم، ۱۳۸۷.